

Zadanie publiczne pn. „Trwanie pod obcą władzą. Mazowsze Północno-Wschodnie w okresie zaborów”
dofinansowana ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego.

Dr hab. Jan Mironczuk prof. WSTS

Zmiany struktury narodowo-wyznaniowej w okresie zaborów

The economic development of Ostrołęka until the end of the Płock Governorate

Wprowadzenie

Miasto Ostrołęka już od półwiecza posiada całkiem solidną monografię, z 5. wydaniem¹. Można w niej znaleźć sporo informacji o okolicznościach przybywania do miasta kolejnych mniejszości narodowo-wyznaniowych. Już jednak o ich organizacji, w tym religijnej, a nawet o miejscu w życiu codziennym miasta, wiadomości jest niewiele. W ostatnich latach powstały dwie monografie nakreślające dzieje zarówno mniejszości wyznaniowych chrześcijańskich (w okresie zaborów byli to ewangelicy-luteranie i prawosławni oraz „więjscy” mariawici), jak i społeczności żydowskiej; uwaga badacza w tym przypadku była jednak „rozproszona” – na cały powiat, który do 1867 r. obejmował tereny łącznie trzech b. powiatów)².

Celem prezentowanej pracy jest skupienie się i opisanie zmieniającej się struktury narodowo-wyznaniowej samego miasta Ostrołęki. Za konieczne jednak uznano zarysowanie procesów i zjawisk polityczno-społecznych na Mazowszu, które warunkowały sytuację w Ostrołęce. Ostateczny cel

¹ Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Ostrołęka 2022 (Wydanie piąte).

² J. Mironczuk, *Mniejszości wyznaniowe chrześcijańskie w Ostrołęce i powiecie ostrołęckim (od schyłku XVIII w. do współczesności)*, Ostrołęka 2007 (Wyd. II, Ostrołęka 2024); tenże, *Żydzi w powiecie ostrołęckim do I wojny światowej*, Ostrołęka 2011.

spowodował wszakże możliwość przyjrzenia się losom „źródłowych” przedstawicieli opisywanych społeczności. Uszczegółowiono też niektóre zjawiska, jak np. przedsiębiorczość poszczególnych grup.

Poza zapoznaniem się z dotychczasową literaturą przedmiotu, ponownie przyjrano się znanym źródłom archiwalnym i drukowanym, a także wykonano nową kwerendę archiwalną. Głównie dotyczy to zespołu akt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, znajdującego się w Archiwum Głównym Akt Dawnych. W jego ogromnej zawartości znajduje się 25 j. a. odnoszących się do Miasta Ostrołęki lat 1809-1867 (zamieszczono też pojedyncze starsze dokumenty, również z końca Rzeczypospolitej). Bogactwo informacji tam zawartych daje możliwość historykom do badania wielu zagadnień - głównie gospodarczych, ale „przy okazji” także wyznaczonych w celach niniejszej pracy. Oczywiście najwięcej informacji o sprawach wyznaniowych można znaleźć w zespole Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, obejmującym bez mała cały badany okres. Spenetrowano też inne, mniejsze zespoły akt, znajdujące się w sąsiadujących z regionem archiwach.

1. Jednolita Ostrołęka

Do czasów zaborów powiat ostrołęcki należał do ziemi łomżyńskiej, a województwa mazowieckiego, natomiast parafie dekanatu ostrołęckiego (powstał w 1775 r.³) podlegały biskupowi plockiemu. Pierwszymi „obcymi” na jednolitym etnicznie Mazowszu, byli Żydzi, którzy pojawili się w powiecie ostrołęckim stosunkowo późno. Spośród najbliższych miast długą tradycję gminy żydowskiej posiadał Maków Mazowiecki, Żydzi mieszkali również od dawna w Róźnie⁴.

Ostrołęka, bardziej oddalona od głównych szlaków handlowych, wydaje się, że była po prostu mniej atrakcyjna dla potencjalnych kupców żydowskich. Najważniejszy jednak był fakt, że miejscowi kupcy i rzemieślnicy dbali o unikanie konkurencji – 31 sierpnia 1622 r. Zygmunt III potwierdził przywilej *Artykuły dla kupców i piwowarów miasta Ostrołęki*, gdzie ograniczono możliwości handlu i propinacji dla *postronnych* pod groźbą surowych kar⁵. Ten dokument jest właściwie negatywnym dowodem na obecność Żydów w Ostrołęce⁶.

Źródłem do poznania struktury wyznaniowej na terenach określonych parafii katolickich były wizytacje dokonywane na polecenie biskupa plockiego: *W świetle wizytacji z 1775 roku dorosłą ludność parafii ostrołęckiej szacowano na 2374 osoby dorosłe (przystępujące do spowiedzi i komunii) oraz blisko 1000 dzieci. W parafii mieszkało 65 Żydów i jedna rodzina luterska (5 osób). Ogółem w latach osiemdziesiątych XVIII wieku w parafii mieszkało ponad 3400 osób, z czego ponad 1600 w Ostrołęce*⁷. Liczby te nieco wzrosły w 1781 r.: katolicy – 3681, ewangelicy -10, żydzi - 98⁸. Niestety, brakuje w protokołach wizytacyjnych „rozpisania” określonych kategorii wyznaniowych na miejscowości w parafii (prócz miasta, do parafii należały 24 wsie, w tym 10 wsi w ziemi różańskiej).

Źródła państwowe wytworzone w ostatnich latach Rzeczypospolitej wykluczają obecność Żydów w Ostrołęce. Spis podatkowy ludności żydowskiej z 1790 r. nie wykazywał Ostrołęki wśród miast i osad, które zamieszkiwała ludność żydowska⁹. Także spis ludności i posesji przeprowadzony w Ostrołęce w styczniu 1792 r. przez lustratorów Komisji Policji Obojga Narodów, którzy *chodzili systematycznie od domu do domu*, wykazał, że w mieście i na przedmieściach mieszkało łącznie 1480 mieszkańców na 359

³ Por. B. Kalinowska, *Powstanie i obraz dekanatu ostrołęckiego w świetle akt wizytacji generalnej 1775 roku*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” (dalej: „Zeszyty Naukowe OTN”) nr XIII, Ostrołęka 1999, s. 43-55.

⁴ Zob. J. Szczepański, *Dzieje społeczności żydowskiej powiatów Pułtusk i Maków Mazowiecki*, Warszawa 1993, s. 7.

⁵ Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Ostrołęka 2002, s. 74-75.

⁶ *Encyclopaedia Judaica*, Jerozolima 1972, t. 12, s. 1517: *Stalego osiedlenia nie było w Ostrołęce przed 19 w. Jednakże wzmianka o Żydach wystąpiła w dokumencie z 1622 r.* (tłum. z ang. własne).

⁷ B. Kalinowska, *Spółeczeństwo parafii ostrołęckiej w latach 1753-1762 w świetle księgi chrztów*, w: *Ecclesia Ostrolencensis. Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Ostrołęce*, praca zbiorowa pod red. M. Przytockiej, Ostrołęka 2013, s. 153.

⁸ Za: M. Przytocką, *Historia parafii ostrołęckiej*, w: *Ecclesia Ostrolencensis*, s. 113.

⁹ Zob. Z. Guldon, L. Stępkowski, *Spis ludności żydowskiej z 1790 roku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” (dalej: „Biuletyn ŻIH”) 1986, nr 3-4, s. 123-130; J. Gołota, *Tło historyczne i społeczno-gospodarcze Księgi Żydów ostrołęckich, od powstania gminy do Holocaustu*, w: „Zeszyty Naukowe OTN” nr XVI, Ostrołęka 2002, s. 185.

posesjach i byli to wyłącznie chrześcijanie¹⁰. Tak to przynajmniej wynika z nazwisk (i imion) właścicieli posesji. Dodatkowo, w zbiorczym zestawieniu domów podano: *miejskie drewniane: w Rynku – 32, w ulicach – 180, na przedmieściach – 115, duchowne na Poświętnym [należącym do proboszcza – J. M.] drewniane – 7, własnych szlacheckich – 0, żydowskie – 0. Ludność w domach Miejskich: płci męskiej – 412, płci niewieściej – 44 8, w Duchownych: płci męskiej – 7, płci niewieściej – 20, w szpitalu: płci męskiej – 5, płci niewieściej – 7¹¹*. Szczególnie interesująca była w tym miejscu informacja wykluczająca posiadanie przez Żydów domów w Ostrołęce.

Badania akt stanu cywilnego, wytwarzanych dla ludności żydowskiej od 1826 r., wykazują jednak, że pojedynczy Żydzi zamieszkiwali miasto, przynajmniej czasowo – np. niejaki Abel Berenter urodził się w Ostrołęce w 1783 r.¹²; jeszcze wcześniej urodził się chłopiec żydowski, który został ochrzczony w mieście „po katolicku”, jako 11-latek, w 1757 r. i otrzymał „nowe imię” i nazwisko – Józef Franciszek Październicki¹³. Nie zmienia to jednak zasadniczo twierdzenia, że w czasach Pierwszej Rzeczypospolitej Ostrołęka była miastem bez zauważalnej obecności społeczności żydowskiej (nie mówiąc już o ewangelikach). Zupełnie więc niezrozumiałe są podawane w literaturze dane o rzekomym powstaniu w tym czasie gminy żydowskiej i założeniu cmentarza¹⁴; wydaje się, że można to tłumaczyć jedynie brakiem zapoznania się autorów ze źródłami archiwalnymi.

2. Wpływ władz pruskich (i polskich) na zmiany struktury społecznej

Po rozbiorach Rzeczypospolitej "właścicielem" Mazowsza (właściwie jego północnej i centralnej części) stały się protestanckie Prusy. Północne Mazowsze wcielono do tzw. Prus Nowowschodnich (ze stolicami departamentów w Płocku i Białymstoku), a środkowe (departament warszawski) do Prus Południowych¹⁵. Po reformie administracyjnej z 1797-1799 r. powiększony powiat ostrołęcki (o b. ostrowski i nurski) znajdował się w departamencie płockim¹⁶. Decyzje władz pruskich sprowadzających osadników niemieckich, z reguły ewangelików, a także zniesienie ograniczeń w osiedlaniu się ludności żydowskiej, zmieniły strukturę wyznaniową powiatu, w tym samej parafii ostrołęckiej (Tab. 1)

Tab. 1. Struktura wyznaniowa Ostrołęki na tle innych parafii katolickich powiatu ostrołęckiego w 1817 r.

Parafia	Katolicy			Akatolicy			Żydzi			Ogółem ludność
	M	K	Ogółem	M	K	Ogółem	M	K	Ogółem	
Andrzejewo	1247	1216	2463	nie ma			52	58	110	2573

¹⁰ Za: Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka*, s. 104–116.

¹¹ AGAD, Archiwum Królestwa Polskiego, sygn. 233, k. 533, Tabela Rapportu Miasta Ostrołęki w Województwie Mazowieckim, Ostrołęka, 3 II 1792 r. Dokumenty, zarówno archiwalne, jak i drukowane, są cytowane w formie oryginalnej.

¹² J. Mironczuk, *Żydzi w okręgu bożniczym w Ostrołęce w świetle Księgi ślubów 1830–1843*, „Kwartalnik Historii Żydów” (dalej: „KHŻ”) 2008, nr 1(225), s. 69. Faktu urodzenia się „zakazanego” Żyda w Ostrołęce nie odnotowano jednak w wydarzeniach miasta za ten czas – AGAD, Grodzkie ostrołęckie 1783–1784.

¹³ Za: B. Kalinowska, *Spółeczeństwo parafii ostrołęckiej*, s. 194.

¹⁴ *Księga Żydów ostrołęckich*, s. 43: *Żydowska Gmina powstała w Ostrołęce w 1794 r. i od tamtego roku datuje się także założenie kirkutu*. Autorzy tego opracowania powołują się na: I. Oberlander, *Almanach gmin żydowskich w Polsce*, t.1, Warszawa 1939, s. 176–177. Zgodę na zakładanie kirkutów wydawali właściciele miejscowości, do których sprowadzali Żydów: *W przywileju wielkorządcy Olbrachta Gasztolda z 1522 r. dla 9 rodzin żydowskich, sprowadzonych do Tykocina z Grodna czytamy: «Miejsce też kładzenia się, gdzie martwe chować mają, daliśmy im za ogrody, wjeżdżając w bór pierwszą górą nad rzeką»*. *Cmentarze żydowskie lokowano także, podobnie jak chrześcijan, obok świątyń [...] Dopiero od początku XIX wieku władze carskie unormowały lokowanie cmentarzy wszystkich wyznań [...] Poczęto je świadomie sytuować w dużej odległości od miast* – T. Wiśniewski, *Specyfika, typologia, stan zachowania i ogólna charakterystyka cmentarzy żydowskich Białostoczczyzny*, w: *Cmentarze żydowskie. Studia z dziejów kultury żydowskiej w Polsce*, pod red. J. Woronczaka, t.2, Wrocław 1995, s. 121–122. Ostrołęcki kirkut został usytuowany w odległości ok. 0,5 km od XIX-wiecznego miasta. Ostrołęcka gmina żydowska została formalnie powołana w 1822 r., z tego też czasu zapewne pochodzi założenie cmentarza.

¹⁵ Zob. *Historia Polski*, t. II (1764-1864), cz. II (1795-1831), pod red. S. Kieniewicz i W. Kuli, Warszawa 1958, s. 55; A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, Ciechanów 1976, s. 32-39.

¹⁶ Por. A. Kociszewski, *Mazowsze*, s. 32 i n.

Brańszczyk	1035	1005	2040	5	5	10	48	34	82	2132
Brok	1137	1359	2496	9	4	13	129	116	245	2754
Czerwin	902	866	1768	nie ma			105	96	201	1969
Długosiodło	899	825	1724	8	13	21	63	67	130	1875
Goworowo	1757	1657	3414	10	18	28	130	180	310	3752
Jasienica	1367	1281	2648	320	308	628	98	99	197	3473
Kadzidło	3256	3055	6311	19	13	32	68	52	120	6463
Kleczkowo	633	574	1207	8	6	14	33	41	74	1295
Myszyniec	4727	4546	9273	148	162	310	198	187	385	9968
Nowa Wieś	475	370	845	7	9	16	35	36	71	932
Ostrołęka	1339	1400	2739	24	19	43	172	166	338	3120
Ostrów Maz.	992	1152	2144	19	49	68	248	278	528	2738
Piski	651	644	1292	nie ma			42	58	100	1392
Poręba	1025	996	2021	1	1	2	33	24	57	2080
Rzekuń	882	842	1724	11	15	26	97	98	195	1945
Troszyn	567	568	1135	8	7	15	40	32	72	1222
Wąsewo	655	574	1239	3	2	5	81	65	146	1390
Zaremby	698	662	1360	nie ma			200	265	465	1825

Źródło: M.M. Grzybowski, *Struktura wyznaniowa diecezji płockiej według spisu Adama Michała Prażmowskiego z 1817 r.*, "Notatki Płockie" 1981, z. 1, s. 15-19.

Uwagi: Akatolicy - taką nazwą w opisywanym czasie określano protestantów, M - mężczyźni, K – kobiety,

- dane niepełne, brak niektórych parafii, np. Jelonki.

3. Wojsko rosyjskie

Prawosławni na stałe znaleźli się w powiecie ostrołęckim w warunkach klęski powstania listopadowego. Po jego upadku w Ostrołęce stacjonowało wojsko rosyjskie; pojawili się również urzędnicy administracji, choć generalnie urzędy, w tym burmistrza miasta, pozostały w rękach Polaków. W 1847 r. do miasta przybyła grupa Rosjan z zadaniem wybudowania pomnika upamiętniającego zwycięstwo z 26 maja 1831 r. wojsk rosyjskich, dowodzonych przez feldmarszałka Iwana Dybicza nad wojskami polskimi (gen. Jan Skrzynecki). Pomnik został wykonany na polecenie władz carskich, z funduszy Królestwa Polskiego i był symbolem zwycięstwa prawosławnych Rosjan nad Polakami-katolikami. Nic dziwnego więc, że budził dużą niechęć lokalnej społeczności¹⁷. Prawdopodobnie w tym czasie obok pomnika postawiono drewnianą

¹⁷ Pomnik był monumentalny – z żelaza, w kształcie kolumny, zwrócony frontem w stronę szosy warszawskiej, bogato ornamentowany połączanymi ozdobami z brązu. Na szczycie miał banię gwiazdzistą, u podstawy złote orły, od strony frontowej obraz św. Jerzego. Między ozdobami z liści dębowych i laurowych miał 4 napisy, które informowały o zwycięstwie rosyjskim, o stratach obu wojsk oraz podawały nazwiska dowódców wojsk rosyjskich. Pomnik [...] przetrwał do pierwszej okupacji niemieckiej, kiedy to z inicjatywy społeczeństwa został rozebrany – Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka*, s. 165.

małą cerkiew, służącą zapewne niewielkiemu rosyjskiemu garnizonowi, osobom zaangażowanym w realizację budowy i pilnowaniu pomnika, urzędnikom¹⁸.

Kłęska powstania styczniowego przyniosła zwiększenie udziału prawosławnych Rosjan w życiu lokalnym ludności. Po reformie podziału administracyjnego w 1867 r. powiat ostrołęcki został włączony do guberni łomżyńskiej. Niektóre wyższe stanowiska urzędowe zostały obsadzone wyłącznie Rosjanami. Zintensyfikowano rusyfikację.

W latach 70. XIX w. w Ostrołęce, przy szosie na Łomżę został ulokowany duży garnizon wojskowy. Wchodził on w skład większych formacji wojsk. Na początku XX w. organizacja wojsk rosyjskich obejmowała 13 okręgów, w tym w części europejskiej – 8. III Okręg – warszawski, obejmował 5 korpusów armii: VI, XIV, XV, XIX i XXIII. Wojska stacjonujące pod Ostrołęką wchodziły w skład VI korpusu łomżyńskiego i XV warszawskiego, *rozlokowane wzdłuż Bugo-Narwi, Narwi i Biebrzy, zajmując całą gubernię Łomżyńską, nadnarwiańskie okolice guberni Płockiej oraz strony zachodnie guberni Grodzieńskiej, stanowiły zawiązek armii, skierowanej przeciw Niemcom*¹⁹. Łańcuch forteczny, oparty o systemat rzeczny Biebrzy-Narwi-Bugu-Narwi-Wisły-Wieprza-Tyśmienicy-Żelawy-Bugu, składał się m.in. z twierdzy w Osowcu, fortyfikacji łomżyńskich, osłon mostowych w Ostrołęce, Różanie (wówczas „Różany”), Pułtusk.

Ulokowanie wojsk rosyjskich, a także przybywanie do Ostrołęki urzędników, nauczycieli oraz pracowników depo na powstałą stację kolejową doprowadziło do tego, że w mieście mieszkała podobna liczba katolików i żydów i w połowie mniejsza prawosławnych. Za to w Wojciechowicach dominowali liczebnie prawosławni żołnierze. Jedyne inne, „wiejskie przedmieścia” pozostały katolickie (Tab. 2).

Tab. 2. Struktura wyznaniowa Ostrołęki i przedmieść w 1906 r.

Miasto powiatowe, gminy, miejscowości, kolonie	Przynależność do parafii		Poszczególne wyznania					łącznie
	katolickiej	prawosławnej	katolicy	prawosławni	luteranie	żydzi	inni ¹	
Ostrołęka z przedmieściami	Ostrołęka	Ostrołęka						
Ostrołęka	jw.	jw.	3962	2123	142	4079	-	10306
Antonie	jw.	jw.	321	-	-	6	-	327
Białobiel i kol. Klimutowizna	jw.	jw.	240	-	-	7	-	247
Gnaty i kol. Jegliny, Kordowizna i Kulikowizna	jw.	jw.	414	-	-	-	-	414
Zabrodzie i kol. Olszewo-Małe, Kowalscy, Łaz-Sawiński	jw.	jw.	200	-	-	-	-	200
Pisarki	jw.	jw.	4	-	-	-	-	4
Otok	jw.	jw.	51	-	-	-	-	51
Konstantynówka	jw.	jw.	76	-	-	-	-	76
Łazy i kol. Łazy-Batlaki	jw.	jw.	210	-	-	-	-	210
Gardzioly, Kaczyńscy, Kamionowizna, Pietraki								
Łęg Przedmiejski	jw.	jw.	778	-	-	-	-	778
Podrężewo	jw.	jw.	67	-	-	-	-	67
Ostrowy	jw.	jw.	95	-	-	-	-	95
Wojciechowice	jw.	jw.	300	3070	400	50	150	3970
Siemnocha i kol. Ostrów	jw.	jw.	132	-	-	-	-	132
Łącznie			6850	5193	542	4142	150	16877

Źródło: „PKŁG” 1906, s. 130-149; obliczenia własne: „Łącznie”, „Razem”.

¹⁸ J. Szczepański, *Cerkwie pułkowe w Ostrołęce*, „Zeszyty Naukowe OTN” nr X, Ostrołęka 1996, s. 144. I znów prawdopodobnie to ten budynek przeniesiono na lewy brzeg Narwi, przy ul. Łomżyńskiej (obecnie ul. Kościuszki i ul. Traugutta), w pobliżu której stacjonował 21 Muromski pułk piechoty (u styku dzisiejszych ulic Łęczysk i Mazowiecka); w każdym razie drewnianą cerkiew dla tego garnizonu pobudowano w 1889-1890 r. – K. Sokoł, A. Sosna, *Kopuły nad Wisłą. Prawosławne cerkwie w centralnej Polsce w latach 1815-1915*, Moskwa 2003, s. 56.

¹⁹ J. Frejlich, *Dyzlokacja wojsk rosyjskich w Królestwie Polskim*, Warszawa 1911, s. 13.

Uwaga: ¹ - chodziło o inne wyznanie żołnierzy rosyjskich, stacjonujących w Wojciechowicach – głównie mogli to być muzułmanie (ze względu na strukturę wyznaniową Cesarstwa Rosyjskiego).

Podsumowanie

Ostrołęka, bardziej oddalona od głównych szlaków handlowych na Wiśle, a w dodatku „zaopatrzona” w „De non tolerandis Judeis”, do końca Pierwszej Rzeczypospolitej pozostawała miastem jednolitym narodowościowo i wyznaniowo. Sytuacja zmieniła się w związku z przejściem Mazowsza najpierw przez władze pruskie (sytuację tę ukazuje zamieszczone Za.), a następnie rosyjskie. Zaborcy prowadzili własną politykę osadniczą, gospodarczą, wojskową i oświatową, co zaczęło przekładać się na zmiany omawianej struktury. W przededniu Wielkiej Wojny liczebności poszczególnych narodowości i wyznań zbliżyły się do siebie.

Zal. Profesje nierolnicze w Ostrołęce – struktura narodowo-wyznaniowa (stan na 5 sierpnia 1830 r.)

Zawód (liczba <i>Professionalistów</i>)	Polacy-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Żydzi-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Niemcy- liczba, imię i nazwisko etc.
<i>Billard utrzymujący</i> (1)	-	1: Icek Izrael (4)	-
<i>Bednarz</i> (3)	3: Karol Łysakowski (2), Bartłomiej Dyspolski (1), Mateusz Zalewski (1)	-	
Błacharz (1)	1: Dawid Blachowicz (2)	-	
Cieśla (3)	2: Nikodem Bielicki (1), Piotr Kowalewski (1)	-	1: Ferdynand Kipert (4)
<i>Cyrulik</i> (2)	-	2: Nachman Leybka Brokowski (3), Herszek Doliwer (3)	-
Czapnik (1)	-	1: Eliasz Herszkowicz (1)	-
Farbiarz (2)	2: Adam Lenzian (1), Michał Witkowski (1)	-	-
Garncarz (9)	9: Stanisław Surawski (3), Franciszek Pajka (2), Bonifacy Korczakowski (2), Daniel Korczakowski (2), Franciszek Janicki (2) Antoni Markowski (3), Wiśniewski (2), Antoni Szwakowski (3), Walenty Zawistowski (4)	-	-
<i>Garbarz</i> (5)	-	5: Izrael Chmiel (8), Leyba Żądź (8), Abraham Śniader (8), Herszek Śniader (8), Mosiek Pokorny (4)	-
Handlarz (13)	8: Franciszek Bednarczyk (10), Adam Rawa(10), Kazimierz Grabowski(12), Wojciech Rządowski(15), Bartłomiej Bojanowski(15), Andrzej Augustowski(2), Wacław Cienik(2), Rafał Olszyński(2)	4: Mortko Sapier (6), Chaim Rozan (10), Berek Mendel (15), Nosek Bączek (10)	Gottfryd Berek Berg?(2)

Zawód (liczba <i>Professionalistów</i>)	Polacy-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Żydzi-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Niemcy-liczba, imię i nazwisko etc.
Introligator (3)	-	3: Berek Rubinsztejn (1), Leyba Szretter (1), Chaim Perlamuter (1)	-
Kupiec (3)	-	3: Mendel Jerozolimski (45), Aleksander Bernsztejn (45), Chaim Tykociner (45)	-
<i>Kramarz</i> (9)	3: Wojciech Rządkowski(8), Franciszek Wardziński(3), Rafał Olszyński(6)	5: Lewin Lewi (4), Ryfka Rubinsztejn (18), Szlama Rubinsztejn (6), Icek Izrael (3), Joel Izrael(3)	1: Frank Wezer(18)
Karczmarz (6)	1: Jan Surawski(8)	5: Juda Leyzer (4), Abram Bursztyn (18), Joachim Lewi (18), Lewin Salomon (6), Chaja Rubinsztejn (18)	-
Kamieniarz (1)	1: Kajetan Lewandowski(-	
Kowal (4)	3: Feliks Kopecki(1), Wiktor Październicki(1), Bonifacy Ignatowski(2)	-	1: Karol Cerbenoff (3)
Krawiec (16)	5: Wojciech Rompelli(2), Jan Janowski(2), Feliks Suwiński?(1), August Kotakowski(2), Tadeusz Zarzycki(2)	9: Abram Doype? (4), Mortek Berekson (3), Peysak Lewton (2), Judka Blumenfeld (2), Leyba Mest (2), Nosek Lewton (2), Jankiel Blum (2), Szmul Joszk (2), Wolf Kurczak(2)	2: Wolf Hamczyk? (2), Michał Eysmund (2)
<i>Kuśnierz</i> (2)	2: Szapuz? Dąbek(1), Wawrzyniec Dyspolski(2)	-	-
Kapelusznik (2)	2: Antoni Dohl(2), Franciszek Dohl(2)	-	-
<i>Kołodziej</i> (2)	1: Stanisław Grabowski(1)	1: Icek Jedwabryk(2)	-
<i>Mularz</i> (7)	6: Józef Olszyński(2), Franciszek Rogowski(3), Józef Nierwiński(3), Jakub Nierwiński(2), Jan Moczulski(3), Franciszek Swiawski?(2)	1: Abram Mest(3)	-
Muzykant (1)	1: Marcin Kazmeyski(1)	-	-
<i>Mydlarz</i> (1)	-	1: Chaim Perlamuter (2)	-
Młynarz (2)	1: Jan Żuk(9)	-	1: Bernard Hanke(13 6)
<i>Olearz</i> (2)	-	1: Mosiek Pokorny (20)	1: Ludwik Baum(6)
Piekarz (25)	12: Stanisław Korczakowski(4), Aleksander Nierwiński(4), Jan Zak(4), Stanisław Camlet(4), Andrzej Augustowski(4), Jan Nierwiński(4), Stanisław Sawicki(4), Jan Grabowski(4), Józef Grabowski(4), Tekla Witkowska(4), wdowa Patanowicz?(4), Anna	12: Leybka Grosman (4), Mosiek Herszek (4), Chaim Eyzenberg (4), Josk Spiro (4), Izrael Sapier (4), Szmul Segał (4), Mortek Spiro (4), Abraham Fiszner (4), Kisiel Krayka (4),	1: Gottfryd Berek/Ber g?(4)

Zawód (liczba <i>Professionalistów</i>)	Polacy-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Żydzi-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Niemcy-liczba, imię i nazwisko etc.
	Grabowska(4)	Szymek Rubinszteyn (4), Zelik Śniadowicz(4), Baruch Wrona (1)	
<i>Powroźnik</i> (2)	2: Jan Witkowski(3), Andrzej Zawistowski(3)	-	-
<i>Przekupnica</i> drobiu (1)	1; Wiktoria Kielczewska(1)	-	-
<i>Przekupnik</i> drobiu (2)	2: Szymon Sulk(2), Walenty Gawrychowski(3)	-	
<i>Przekupnik</i> ryb (11)	2: Agnieszka Rogalska(1), Barbara Bąkowska(1)	9: Szmul Śniader (1), Wolf Kurczak(1), Icek Grosman(1), Berek Mendel (1), Mosiek Rozenthal (1), Herszek Sokol (1), Josk Mest(1), Majer Morthay (1), Zurek Markus (1)	-
Rybak (3)	Marcin Perka(1), Franciszek Budziński(1), Kazimierz Machciński(4)	-	-
Rzeźnik (17)	13: Adam Rawa(4), Wojciech Kwiatkowski(4), Franciszek Bojanowski(4), Leon Budziński(4), Tomasz Milewski(4), Felicjan Nierwiński(4), Piotr Lewandowski(4), Józef Murawski(4), Franciszek Dąbrowski(4), Józef Jasionowicz(4), Stanisław Budziński(4), Jakub Laskowski(\$), Jan Nierwiński(4)	3: Morteck Herszek (8), Leyba Chacek (8), Chaim Leyzer (8)	1: Wdowa Hönike(4)
<i>Rzezak</i> (1)	-	1: Szmul Segał (2)	-
<i>Rymarz</i> (3)	3: Tomasz Zaorski(2), Mateusz Modrzejewski(1), Ludwik Stachurski(1)	-	-
<i>Szynkarz</i> (17)	10; Rozalia Żebrowska(90), Karol Majewski(90), Antoni Raczkiewicz(90), Waclaw Cienik(90), Kacper Krakowski(90), Andrzej Augustowski(90), Rafał Olszyński(90), Marianna Apmanowicz(90), Katarzyna Byczkowska(90), Józef Nierwiński(90)	5: Lewin Salamon (90), Chaim Tykociner (90), Icek Izrael(90), Lewin Goldbrach (90), Leyba Chacek (90)	2: Gottfryd Berek/Berg?(90), Karol Cerbenoff (90)
Ślusarz (3)	3: Stanisław Szadrowski(2), Franciszek Tylman(3), Jan Szrotter(3)	-	-
Szewc (23)	20: Jan Wiśniewski(1), Tomasz Netta(1), Franciszek Netta(2), Antoni Sawicki(2), Tomasz Mróz(4), Wincenty Merecki(2), Antoni Mrozek(1), Piotr Merecki(1), Kanty Mierzejewski(2), Franciszek Kłoss(2), Wawrzyniec Bieńkowski(2), Tomasz Zalewski(2), Franciszek Majewski(1), Augustyn Siewierowski(1), Jakub Zazieblecki(2), Antoni Merecki(2), Kacper Szpiotk(1), Józef Zawistowski(1), Jan Kalinowski(2), Piotr Styort?(1)	-	3: Karol Limbom stary(1), Karol Limbom młody(2), Wilhelm Benz(1)
Stolarz(6)	6:Franciszek Budrzycki(2), Andrzej Szymański(1), Jan Lenkiewicz(4), Józef Lenkiewicz(4), Jan	-	-

Zawód (liczba <i>Professionalistów</i>)	Polacy-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Żydzi-liczba, imię i nazwisko (wysokość podatku rocznego w zł)	Niemcy- liczba, imię i nazwisko etc.
	Masłowski(3), Wojciech Murawski(3)		
Tracz (1)	1: Wojciech Gasior(1)	-	-
Tokarz (7)	2: Szymon Bakowski(4), Antoni Pozarzycki(2)	5: Abram Bursztyn (4), Nehemiasz Bernszteyn (4), Fizel Bernszteyn (4), Rahm? Chacek (4), Szymek Bernszteyn (4)	-
Tkacz (10)	10: Antoni Majkowski(1), Regina Kowalska(1), Kunegunda Kwiatkowska(1), Helena Sarpicka?(1), Marianna Kowalewska(1), Elżbieta Zalewska(1), Marianna Surawska(1), Anna Szymańska(1), Katarzyna Reklewicz(1), Anna Ardan(1)	-	-
<i>Waciarz</i> (2)	-	2: Mortek Fabier (1), Icek Grosman (1)	-
Zegarmistrz (1)	1: Jan Noak?(3)	-	-
Łącznie: 236	149	72	15

Źródło: AGAD, KRSW, sygn. 4443, s. 365-375, Lista imienna wszystkich Kupców i Karczmarzy oraz wszelkich Rzemieślników i Professionalistów w Mieście Ostrołęce zamieszkałych do opłaty na rzecz Kassy Mieyskiej pociągnąć się mających, sporządzona w Ostrołęce dn. 5 sierpnia 1830 r..

Uwagi: - zachowano oryginalną pisownię imion i nazwisk, poprawiono jedynie błędne zapisy niektórych imion (np. „Haim”, „Hacek” „Peyzak”),
- kursywą zapisano współczesne określenia zawodów, dziś rzadko używane,
? - niepewna czytelność nazwiska lub imienia.

Streszczenie:

Ostrołęka, bardziej oddalona od głównych szlaków handlowych na Wiśle, a w dodatku „zaopatrzona” w „De non tolerandis Judeis”, do końca Pierwszej Rzeczypospolitej pozostawała miastem jednolitym narodowościowo i wyznaniowo. Sytuacja zmieniła się w związku z przejściem Mazowsza najpierw przez władze pruskie (sytuację tę ukazuje zamieszczone Za.), a następnie rosyjskie. Zaborcy prowadzili własną politykę osadniczą, gospodarczą, wojskową i oświatową, co zaczęło przekładać się na zmiany omawianej struktury. W przededniu Wielkiej Wojny liczebności poszczególnych narodowości i wyznań zbliżyły się do siebie.

Słowa kluczowe: Mazowsze Północno-Wschodnie, narodowość, wyznanie, chrześcijaństwo, prawosławie, protestantyzm, judaizm, Żydzi.

Summary:

Ostrołęka, located further from the main trade routes on the Vistula River, and additionally “equipped” with the “De non tolerandis Judeis,” privilege, remained a city ethnically and religiously homogenous until the end of the First Polish Republic. The situation changed when Mazovia had been taken over first by Prussian authorities (this situation is presented in the attached Appendix) and then by Russian authorities. The

occupiers conducted their own settlement, economic, military and educational policies, which resulted in changes in the discussed structure. On the eve of the Great War, the numbers of various nationalities and religions became more balanced.

Keywords: Northeastern Mazovia, nationality, religion, Christianity, Orthodoxy, Protestantism, Judaism, Jews.